

Rakhno O.Ya. M.I. Nepluev's zemstvo activity

The article is devoted to the analysis of M. I. Nepluev's life and zemstvo activity. M. I. Nepluev was the Chernihiv hubernian marshal of nobility in 1872 – 1890.

Key words: Mykola Nepluev, zemstvo, glasnyi, hubernian marshal of nobility.

23.03.2011 р.

УДК 94 (477.51) «18/19»

О.О. Хаценко

ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ П.Я. ДОРОШЕНКА У М. ГЛУХОВІ

Стаття присвячена аналізу громадської діяльності П.Я. Дорошенка у м. Глухові. Проаналізовано період його життєвого шляху та діяльності за 1890-1906 рр.

Ключові слова: П. Дорошенко, м. Глухів, музей, лікарня, школа.

Петро Якович Дорошенко (1858-1919) – відомий історик та громадський діяч Чернігівщини та України. Його робота по створенню Глухівського музею знайшла певне відображення у статтях Г.Петрова [1; 2]. Втім, комплексна праця, присвячена громадській діяльності П.Я. Дорошенка у Глухові, відсутня. Відтак наша стаття має на меті певною мірою заповнити цю прогалину.

П.Я. Дорошенко народився 22 листопада 1858 р. на х. Дорошенків Глухівського повіту Чернігівської губернії у відомій козацько-старшинській родині. Його дитячі роки пройшли в Глухівському повіті. Середню освіту він здобув у Новгород-Сіверській гімназії, а потім навчався на медичному факультеті Київського університету св. Володимира.

Закінчивши у 1884 р. університет з дипломом хірурга, П.Я. Дорошенко оселився в рідному Глухові, де почав працювати повітовим земським лікарем. Голова земської управи В.М. Амосов відмічав, що коли він відвідував повітову лікарню, то там завжди був лад, оскільки П.Я. Дорошенко відповідально ставився до своїх обов'язків завідувача лікарні. Він поєднував посаду міського лікаря і лікаря земської лікарні. Міська управа часто зверталась до П.Я. Дорошенка за наданням медичної допомоги вдома мешканцям міста, і жодного разу він не відмовив. На своїх конях, у будь-яку погоду по бездоріжжю, поспішав він на допомогу хворим. Він вів облік хворих, яким надавав допомогу і призначав лікування. Щомісяця П.Я. Дорошенко звітував перед медичним правлінням про лікарську практику в Глухові. Місцеве населення з повагою ставилось до молодого лікаря [3, 5].

Водночас виборцями Глухівського повіту П.Я. Дорошенко обирався повітовим земським гласним і брав активну участь у роботі медичної комісії земства. У вересні 1899 р. повітове земське зібрання доручило йому керувати будівництвом інфекційного відділення лікарні в Глухові. Але П.Я.Дорошенко запропонував доповнити затверджений план будівництва з обов'язковим розміщенням вентиляції і центральної груби. Почати роботи потрібно було терміново, адже на це були виділені кошти в сумі 6680 крб. [4, 270].

16 вересня 1899 р. на зібранні медичної комісії, активним членом якої був П.Я. Дорошенко, розглядався проект розміщення дезінфекційної камери з паровиком у лікарні. На цьому зібранні він запропонував виділити кошти в розмірі 2050 крб., але половину вартості камери, тобто 1025 крб., асигнувати в кошторис 1900 р., а другу половину взяти із місцевого бюджету, адже така камера мала велике значення для здоров'я глухівчан.

П.Я.Дорошенко вболівав за стан лікарні, тому просив виділити кошти на фарбування підлоги у жіночому відділенні 50 крб., на ремонт огорожі біля лікарні – 75 крб. Він був щиро вдячний повітовому предводителю дворянства В.П. Кочубею за дарунок лікарні мікроскопу та лісових саджанців. Ревізійна комісія, яка доповідала на земському зібранні про медичні справи лікарні, дякувала лікареві П.Я. Дорошенку за її гарний стан та якість харчових продуктів для хворих [4, 271].

У 1899 р. Глухівське земство збільшило витрати на медикаменти. Так річним кошторисом було заплановано 6000 крб. на їх придбання, а у 1898 р. ця сума склала 5345 крб. Гласні П.Я. Дорошенко і Я.Є. Тарасов запропонували зібрати всіх земських і міських лікарів, щоб скласти список потрібних медикаментів, але менш дорогих, які будуть купувати для Глухівського земства. 30 вересня 1900 р. В.П. Кочубей як голова земського зібрання згодився на цю пропозицією, бо вона зберігала матеріальну зацікавленість земських платників, а якщо ж було корисно земству, – зобов'язати управу терміново почати закупівлю медикаментів за кордоном [5, 266].

П.Я. Дорошенко турбувався про здоров'я мешканців міста. У 1903 р. він брав участь у обговоренні питання про заснування санаторію для службовців Глухова. Але він висловив думку, що заснування санаторію в дачній місцевості не доцільне, оскільки вчителі не мали потреби в ньому, працюючи 7,5 місяців на рік, а решту часу «дышат чистым воздухом в своих селениях». У гіршому стані знаходились працівники канцелярії, але вони були найбільш зайняті влітку. Він запропонував якщо й заснувати санаторій, то десь у Новгород – Сіверському повіті [6, 40].

На засіданні земського зібрання 28 вересня 1900 р.

П.Я. Дорошенко запропонував на майбутнє зробити проект загальної каналізації всього помістя, де знаходились благодійні установи, тому що очищення вигрібної ями вимагає значних затрат [6, 252].

На тому ж зібранні розглядалось питання про збільшення заробітної плати земським фельдшерам. Воно було передано на розгляд медичної комісії, членом якої був П.Я. Дорошенко. Фельдшери, що закінчили фельдшерську школу, отримували 300 крб. на рік. Зарплата могла бути і більшою згідно правил, затверджених Глухівським земством. Воно відчувало нестачу фельдшерів, оскільки була низька зарплата. Тому П.Я. Дорошенко зробив пропозицію зв'язатися із закладами, які змогли б вказати, звідки можна було запросити потрібних земству фельдшерів-професіоналів і за яку винагороду, а також запропонував збільшити їм заробітну плату до 400 крб. на рік і сплачувати ще гроші за квартиру.

Допомагав П.Я. Дорошенко і фельдшерам, які працювали в його лікарні. Наприклад, фельдшеру П. Мурашку була надана допомога 60 крб., фельдшеру Капилову – 25 крб. у зв'язку зі збиткам, завданими пожежею [7, 289]. Він вболівав за професійні медичні кадри в Глухівському земстві. Так, за його пропозицією була виділена стипендія М.Г. Сердюковій і О.Д. Карпенку у розмірі 50 крб. кожній для вступу до медичного інституту, але за умови, що вони після закінчення відпрацюють цю стипендію у Глухівських земських медичних установах. Також П.Я. Дорошенко запропонував клопотатися перед земською управою про учня фельдшерської школи Шапошникова, щоб зарахувати його позаштатним стипендіатом, а також направити декілька сільських жінок для навчання повивальній справі, оскільки такі спеціалісти були вкрай необхідні населенню повіту [5, 295].

П.Я. Дорошенко брав активну участь у профілактичній роботі, тому йому, як земському лікарю, було доручено скласти коротку і доступну пам'ятку про пастерівське лікування сказу. 30 вересня 1900 р. земське зібрання ухвалило рішення повідомити через парафіяльних священників про важливість пастерівських щеплень і терміново їх робити, щоб попередити епідемію [5, 271].

За сумлінну службу Глухівське земське зібрання неодноразово оголошувало П.Я. Дорошенку особливу подяку. Його заслуги визнавали й урядові кола. У 1895 р. він був нагороджений орденом св. Станіслава III ступеня, а 1903 р. – орденом св. Анни III ступеня. Відвідавши Глухів 1906 р., чернігівський губернатор М.М. Родіонов високо оцінив діяльність земського лікаря П.Я. Дорошенка [8, 5].

Працюючи в Глухові, П.Я. Дорошенко у вільний час вивчав історію та культуру рідного краю, збирав пам'ятки української старовини, книги та документи. Інтерес і любов до української старовини, рідного слова й письменства він виніс із своєї сім'ї. Згодом

він влаштував у своїй оселі дуже цінний музей і архів для вивчення старовини. Архів мав навіть зошити «Щоденника» Якова Марковича.

Приїхавши у Глухів, молодий лікар доклав багато зусиль, щоб зібрати розпорошені по маєтках папери і рукописи про українську минувшину. Він кинувся рятувати, що можна, не шкодував для того зусиль і коштів. Так складалася його безцінна колекція українських старожитностей. Тут були універсали гетьманів з їх власноручними підписами та інших керманічів козацької України. Частина документів була успадкована від батька і діда, дещо купував сам, дещо дарували добрі люди. Були рукописи і М. Гоголя, П. Куліша, М. Максимовича [9, 100].

П.Я. Дорошенко створив не тільки архів документів, але й зібрав друковану продукцію, що стосувалась України. Дорошенківська бібліотека мала всі видання М.І. Костомарова, П.О. Куліша, О.М. Лазаревського (включно з окремими відбитками, які друкувалися вкрай обмеженим накладом), усі видання Київської археографічної комісії, Чернігівського губернського статистичного комітету, а також номери журналів «Основа», «Киевская старина», альманаху «Молодик». Бібліотекою користувалися історик Ф.М. Уманець при підготовці монографії «Гетьман Мазепа», історик О.М. Лазаревський при написанні «Опису Старої Малоросії». Колекція мала вироби зі срібла та українського скла, порцеляни, побутові речі, портрети історичних діячів України (гравіровані портрети гетьманів з XVII ст., олійні портрети гетьманів, кілька малюнків Т.Г.Шевченка) [10, 112]. Постійно він вів облік статей і заміток про Глухів.

П.Я. Дорошенко зробив помітний внесок у створення краєзнавчого музею в Глухові. Не без підстав згодом називали його видатним знавцем української старовини, давнього побуту. Необхідність створення міського краєзнавчого музею відчувалась давно. У Західній Європі кожне невеличке старовинне містечко мало свій музей, а Глухів не мав. Це дуже турбувало П.Я. Дорошенка.

6 листопада 1901 р. у Ніжині помер заступник голови Ніжинського окружного суду, громадський діяч та колекціонер М.В. Шугуров, який упродовж життя зібрав цінну бібліотеку та прекрасну колекцію малюнків і картин з українського побуту [11, 104]. У вересні 1902 р. удова М.В. Шугурова подарувала Глухівському земству бібліотеку свого чоловіка та інші речі з його колекції. П.Я. Дорошенко підкреслив, що такий дарунок став би основою колекції Глухівського музею. Незабаром вона була перевезена з Києва [6, 14]. Основна мета створення музею – зібрати і зберегти пам'ятки місцевої старовини.

Створення музею тривало майже півтора року. Увесь цей тягар взяв на свої плечі П.Я. Дорошенко. Він був ініціатором і головним організатором музею. Несподіваним був результат звернення до

населення Глухівщини з проханням допомогти в збиранні експонатів. Щедро дарували і дворяни, і селяни. Вагомий внесок зробив і сам організатор, передавши до фондів чимало медалей, монет та інших речей [12; 13]. Відкрити музей запланували в новоспоруджуваному будинку міської бібліотеки, в одній з чотирьох його кімнат. 18 червня 1903 р. будинок було освячено, і краєзнавчий музей відкрили. 25 вересня 1903 р. на засіданні Глухівського повітового земського зібрання було підкреслено, що це було зроблено завдяки турботам П.Я. Дорошенка як керівника справою. Зібрання висловило йому подяку і обрало першим головою музейної комісії [6, с. 214].

Організація музею в Глухові збагатилася П.Я. Дорошенка досвідом, який він використовував пізніше, коли займався музейною роботою у Чернігові.

Особливо гаряче обстоював П.Я. Дорошенко вільний розвиток української науки та культури. 8 грудня 1899 р він увійшов до складу з народної освіти, де був її діяльним членом комісії [13, 119]. Глухівське земство витрачало 1/3 свого бюджету на народну освіту і значну суму на утримання гімназій. Директор чоловічої гімназії неодноразово клопотався про виділення коштів, тому що вона потребувала розширення. Хоча для цього коштів не було, П.Я. Дорошенко стверджував, що розширення вкрай необхідне відповідно до гігієнічних норм і для навчання. У 1904 р. директором чоловічої гімназії було складено кошторис на найнеобхідніше для утримання гімназії (27380 крб.). Але земське зібрання ухвалило суму 25748 крб. П.Я. Дорошенко, обміркуювши це рішення, на наступному зібранні запропонував змінити ухвалу і асигнувати на утримання гімназії суму, яку просив директор. Члени земського зібрання погодились з аргументами П.Я. Дорошенка [6, 202].

5 серпня 1900 р. комісія з народної освіти розглянула питання про відкриття спеціальної школи для дівчат з обов'язковим викладанням рукоділля і ткацтва в тих місцевостях, де є можливість. П.Я. Дорошенко запропонував призначити викладачам рукоділля заробітну плату у розмірі 50 крб. [5, 188].

Восени 1900 р. комісія запропонувала Семенівському товариству позику 1000 крб. на 10 років для будівництва зразкової школи на честь О.С. Пушкіна, а якщо товариство відмовиться, то надати позику комусь іншому [5, 119].

8 грудня 1902 р. П.Я. Дорошенко був обраний членом Опікунської ради Глухівської жіночої гімназії [14, 23]. У вересні 1904 р. у с. Баничі була відкрита перша народна школа за викладанням столярного і ткацького ремесел. Улаштування благоустрою школи було справою П.Я. Дорошенка, за що земське зібрання оголосило йому подяку [6, 418].

П.Я. Дорошенко відзначився і як завзятий

оборонець усіх справ культурно-просвітнього характеру. На земських зібраннях він завжди обстоював питання шкільних асигнувань, друкування українських етнографічних і історичних матеріалів у земських виданнях, заснування бібліотек. Так відповідно до рішення Глухівського зібрання 1897 р. було відкрито 10 сільських бібліотек [13, 1591]. Комісія з народної освіти ухвалила рішення щодо придбання для шкільних бібліотек необхідних книжок за гроші, які були пожертвовані мешканцями повіту. П.Я. Дорошенко клопотався про те, щоб бібліотеки були забезпечені книжками в достатній кількості та з необхідних галузей знань [5, 144].

П.Я. Дорошенко брав активну участь у роботі комісії з будівництва доріг. Зокрема, у вересні 1901 р. він, як член цієї комісії, розглядав питання про будівництво мосту у с. Уска, ремонту греблі у с. Мала Слобода та проїжджої дороги у с. Буди [5, 109]. У 1900 р. земським зібранням він був обраний до комісії, яка складала списки присяжних засідателів [5, 54]. Будучи технічно освіченою людиною, він у жовтні 1901 р. запропонував удосконалити процес копання глини для подальшого виготовлення фарфорових виробів і якнайшвидше залучити до цієї справи гірничого інженера [7, 424].

Отже, Петро Якович Дорошенко, маючи широкі культурні інтереси, всю глибоку любов до української старовини вклав у створення музею місцевої старовини ім. М.В. Шугурова у Глухові. Оцінюючи громадську діяльність, треба відзначити його активну участь у роботі численних земських комісій – з народної освіти, медичної, будівельної, емеритальної, дорожніх споруд. Покладені на нього обов'язки він виконував чесно, за що отримав визнання одного з найактивніших земських гласних Глухівського повіту.

Посилання

1. Петров Г. З гетманського роду / Г. Петров // Панорама Сумщини. – 1992. – 9 липня.
2. Петров Г. Вони з тих, що уміли берегти Україну / Г. Петров // Панорама Сумщини. – 1993. – 18 серпня.
3. Державний архів Чернігівської області, ф. 127, оп. 12, спр. 295, арк. 10 зв.
4. Свод постановлений земских собраний Черниговской губернии очередных и чрезвычайных сессий, происходящих в 1899 году. Составлен Д.Н. Неточаевым. – Чернигов, 1901. – 516 с.
5. Свод постановлений земских собраний Черниговской губернии очередных и чрезвычайных сессий, происходящих в 1900 году. Составлен Д.Н. Неточаевым. – Чернигов, 1902. – 558 с.
6. Свод постановлений земских собраний Черниговской губернии очередных и чрезвычайных сессий, происходящих в 1903 году. Составлен В.А. Дрелингом. – Чернигов, 1906. – 613 с.
7. Свод постановлений уезных земских собраний Черниговской губернии очередной и чрезвычайной сессии, происходящей в 1901 году. Составлен Д.Н. Неточаевым. – Чернигов, 1903. – 590 с.
8. Державний архів Чернігівської області, ф. 127, оп. 12,

спр. 295, арк. 10 зв.

9. Забаревський М. Памяти П.Я. Дорошенка / М. Забаревський // Хліборобська Україна. 1920. – 36.1 – С. 100.

10. Дорошенко Д. Памяти П.Я. Дорошенка / Д. Дорошенко // Стара Україна. 1924. – С. 112.

11. Шугуров Н.В. (Некролог) // Земський збірник Черниговской губернии. – 1901. – № 12 – С. 104-107.

12. Доклад Глуховской уездной земской управы об учреждении в г. Глухове собрания предметов местной старины и искусств. – Чернигов, 1903. – С. 13.

13. Свод постановлений Черниговского губернского земского собрания (XIX–XXXV сессий) 1883–1899 годов с кратким сводом постановлений за время с 1865-го по 1882 г. (I–XVIII сс). Составил по поручению губернской земской управы С.В. Сотников. – Чернигов, 1902. – Вып. 3. – С. 119.

14. Свод постановлений Черниговского губернского земского собрания XXXVI–XLVI сессий 1900–1909 годов. Составил по поручению губернской земской управы В.М. Хижняков. – Чернигов, 1912. – Т.1. – С. 23.

Хаценко А.А. Громадська діяльність П.Я. Дорошенка у м. Глухові

Статья посвящена анализу общественной деятельности П.Я. Дорошенко в г. Глухове. Проанализирован период жизненного пути и деятельности за 1890-1906 гг.

Ключевые слова: П. Дорошенко, город Глухов, музей, больница, школа.

Khatsenko O. O. P. Doroshenko's activity in Hlukhiv.

The article is devoted to analysis of P. Doroshenko's activity in Hlukhiv. The period of life since 1890 till 1906 is analyzed.

Key words: P. Doroshenko, Hlukhiv, museum, hospital, school. 31.03.2011 p.

УДК 94 (477. 908): 05

В.В. Терлецький

КОЧУБЕЇ У ПРИЗАБУТИХ ЗВ'ЯЗКАХ З ГЛУХІВЩИНОЮ

У статті досліджується діяльність представників роду Кочубеїв та їх зв'язки з Глухівщиною. Розглядаються питання меценатства родини та допомоги відомим літературним діячам.

Ключові слова: Кочубеї, Ярославець, Дубовичі, представники роду, меценатство.

В історії України чільне місце упродовж XVIII–XIX століть посідав старовинний впливовий рід Кочубеїв, що бере початок від кримського татарина Кучук-Бея, який десь у середині XVIII ст. прийняв православ'я під іменем Андрій.

Чимало представників цього роду найтіснішим чином були пов'язані з Глухівщиною. Останнім часом спостерігається велика увага до гілки Кочубеїв із с. Ярославець колишнього Глухівського повіту Чернігівської губернії (тепер Кролевецького району Сумської обл.). Серед публікацій слід згадати статті в збірниках матеріалів другої

(2003 р.) та третьої (2004 р.) науково-практичних конференцій Державного історико-культурного заповідника у м. Глухові [1]. Проте ці дослідження не можуть у повному обсязі показати внесок Кочубеїв у суспільно-політичне життя колишньої імперії, особливо їх взаємини з відомими діячами минувшини. І чи можемо ми в усьому погодитись із рядками Т.Г.Шевченка, який писав:

Бували війни й військові свари:

Галагани, і Киселі, і Кочубеї-Нагаї –

Було добра того чимало.

Минуло все, та не пропало,

Остались шашелі: гризуть,

Жеруть і тлять старого дуба...

А од коріння тихо, люблю

Зелені парості ростуть [2, 545].

...Дружиною страченого 14 червня (за іншими даними 15 червня) 1708 р. генерального писаря (1687–1699 рр.), генерального судді (з 1700 р.), державного діяча мазепинської доби Василя Леонтійовича Кочубея була Любов Федорівна (Жук?). У «Малоросійском гербовнике» В.К. Лукомського и В.Л. Модзалевського (СПБ., 1914) дані про неї не наводяться, однак подаються відомості про військового товариша (XVIII ст.) Романа Жукова та «начебто» полтавського полковника Федора Жученка (помер близько жовтня 1709 р.). Сучасний дослідник-генеалог В. Кривошея стверджує, що Федір Жученко дійсно був полтавським полковником і діяв на Лівобережжі на підтримку Юрія Хмельницького [3, 149].

Чи не дочкою Ф. Жученка була Любов Федорівна? Підтвердження цьому знаходимо у праці графа Милорадовича «Малоросійське дворянство» (Чернігів, 1890), де автор зазначає: «Василий Леонтьевич...женат на Любови Федорове Жученко». Після втрати чоловіка її відвезли до Батурина, деякий час тримали під строгою вартою. Коли ж увечері 27 жовтня 1708 р. Петро I дізнався у с. Погрібках під Новгород-Сіверським (тепер с. Коротченкове Шосткинського району на Сумщині), що Іван Мазепа з'єднався з військом шведського короля Карла XII, то дружина В.Л. Кочубея була звільнена.

Із рідкісного джерела «Дубовичи, имение Варвары Васильевны Кочубей, Глуховского уезда, Черниговской губ.», укладеного П.Е. Павловичем і виданого у Києві у 1903 р., дізнаємося: «В высшей степени интересна личность Любови Федоровны Кочубей. Её причисляют к тем женщинам-строительницам, которые, подобно Марфе Посаднице, «склонны всё без остатка забрать в свои руки, создать благосостояние своих семейств и гнездо своё, в случае надобности, защищать с энергией хищной птицы». «Хищной птицей» бачив її і письменник-історик Д. Мордовець.

Новий гетьман України Іван Скоропадський, обраний на цю посаду 6 листопада 1708 р. у Глухові за вказівкою Петра I, віддав Дубовичі, які належали